

تمایز و امتیاز

پژوهشی در مدارس غیرانتفاعی مذهبی دخترانه

www.ketab.ir

غزاله چیت‌ساز

سرشناسه: چیت ساز، غزاله، ۱۳۶۹-
 عنوان و نام پدیدآور: تمایز و امتیاز: پژوهشی در مدارس غیرانتفاعی مذهبی دخترانه/غزاله چیت ساز.
 مشخصات نشر: اصفهان: آرما، ۱۴۰۳.
 مشخصات ظاهری: ۱۷۰ ص.: جدول.
 فروست: کتاب‌های سرو (مطالعات اجتماعی شیعہ)/دبیر مجموعه محسن حسام مظاهری؛ ۴۱.
 شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۸۶۳-۲۹-۱

وضعیت فهرست نویسی: فیا
 یادداشت: کتابنامه: ص. [۱۶۷]-۱۷۰.
 خلاصه: کتاب حاضر در اصل پایان نامه نویسنده بوده است.
 عنوان دیگر: پژوهشی در مدارس غیرانتفاعی مذهبی دخترانه.
 موضوع: مدرسه‌های خصوصی -- ایران.
 Private schools -- Iran

مدرسه‌های اسلامی -- ایران
 Madrasahs -- Iran
 عدالت اجتماعی و آموزش و پرورش -- ایران
 Social justice and education -- Iran
 شناسه افزوده: مظاهری، محسن حسام، ۱۳۶۱-
 رده‌بندی کنگره: LC۵۲/۹الف
 رده‌بندی دیویی: ۵۵۹۰۳۶۱۷۳
 شماره کتابشناسی ملی: ۹۵۵۰۱۸۴
 اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیا

www.ketab.ir

اصفهان/صندوق پستی: ۱۹۷۳-۸۱۴۶۵
 تلفن: ۰۹۱۳۳۰۰۹۴۵

توزیع: بخش ققنوس ۰۲۱۶۶۴۰۸۶۴۰
 بخش صدای معاصر ۰۲۱۶۶۹۷۵۸۲
 بخش فدک ۰۳۱۳۳۳۵۱۲۷

فروش اینترنتی: چهارسوق 45000q.ir
 سی‌بوک 30book.com
 پاتوق کتاب bookroom.ir
 ایران‌کتاب iranketab.ir

کتاب الکترونیک: طاقچه taaghche.com
 فیدیبو fidibo.com

تمایز و امتیاز
پژوهشی در مدارس غیرانتفاعی مذهبی دخترانه

غزاله چیت ساز

ویراستار: محمد موسوی عقیق

طراحی جلد: محمد صمدی / صفحه‌آرا: مسعود چترروز

شمارگان: ۳۰۰ نسخه / نوبت چاپ: اول / ۱۴۰۳ / شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۸۶۳-۲۹-۱

قیمت: ۲۰۰،۰۰۰ تومان

www.nashrearma.com

کلیه حقوق محفوظ و مخصوص نشر آرما است.
 تکثیر، انتشار و بازنویسی این اثر یا قسمتی از آن
 به هر صورت از قبیل کاغذی، الکترونیکی و صوتی)
 بدون اجازه‌ی مکتوب ناشر ممنوع است و پیگرد قانونی دارد.

فهرست

مقدمه | ۱۱

مدارس غیرانتفاعی اسلامی و طبقه نخبگان در ایران | ۱۶

ذهن، تجربه زیسته و ادراک دانش‌آموختگان از مقوله عدالت | ۱۹

سخنی با خواننده | ۲۵

فصل ۱: مدارس غیرانتفاعی اسلامی، از گذشته تا کنون | ۲۹

فصل ۲: مدارس غیرانتفاعی اسلامی به مثابه قلمروی متدینین | ۴۱

علل انتخاب | ۴۴

محیط «اسلامی» مدرسه | ۴۴

زیست مرفهانه | ۴۸

ریشه‌های مطلوبیت | ۵۳

ورود افراد غیرمتمول، ترس یا فشار | ۵۳

فقر، عامل انحراف | ۵۸

احساس «اقلیت‌بودگی» قشر متدین | ۵۹

ساختار انحصار‌ساز: تمکن مالی، گرایش مذهبی و حلقه روابط | ۶۴

بسط تعریف دیگری، پیامد انحصار | ۶۶

رویکرد سیاسی | ۶۷

تاریخچه زندگی | ۷۲

دین‌داری | ۷۳

جنسیت | ۷۵

فصل ۳: از مدارس «دیگری‌ساز» تا مواجهه با «دیگری» | ۷۷

مواجهه با تکثر در عقاید و ارزش‌ها | ۷۹

احساس ضعف | ۸۰

احساس قدرت | ۸۵

مسئله «تأیید اجتماعی» | ۸۷

نلش برای کسب تأیید اجتماعی | ۸۹

سنگر گرفتن در برابر عدم تأیید اجتماعی | ۹۱

بازتعریف تجربهٔ تحصیل در مدارس غیرانتفاعی اسلامی | ۹۳

زیست گلخانه‌ای | ۹۳

برتربودگی | ۹۴

«برچسب» خوردن | ۹۵

تجلی اصل قابلیت تغییرپذیری | ۹۶

فصل ۴: تدبیر و رفاه: تولد مفهومی به نام شأن | ۹۹

سازوکار مدارس در مقابله با پیامدهای رفاه | ۱۰۲

الگوی حداکثر بهره‌مندی از هر دو جهان | ۱۰۴

«میان‌روی» و «احساس نیاز» | ۱۰۶

زمینه‌های شکل‌گیری باورهای توجیه‌کننده | ۱۰۸

باورهای توجیه‌گر ترکیب تدبیر و رفاه | ۱۰۹

انطباق با جامعه | ۱۰۹

تفسیری منطبق با رفاه | ۱۱۰

دعوت «دیگری» به مبارزه | ۱۱۲

اسلام موروثی | ۱۱۳

مفهوم شأن، دینداری سیال | ۱۱۴

فصل ۵: احساس عدالت و مدارس غیرانتفاعی اسلامی به‌شأن ساختاری نابرابرساز | ۱۱۷

«دیگری» و الگوی مصرف پنهانی | ۱۲۳

معنای عدالت (سطح ذهنی) | ۱۲۵

اصل مساوات | ۱۲۵

اصل شایستگی | ۱۲۶

اصل انصاف | ۱۲۸

عدالت و جامعه ایرانی (سطح عینی) | ۱۲۹

داوری دربارهٔ حضور در ساختاری نابرابرساز | ۱۳۳

کدام دیگری؟ | ۱۳۳

تفلیل مفهوم عدالت به حوزهٔ کسب ثروت | ۱۳۶

ناعادلانه اما اجتناب‌ناپذیر | ۱۳۷

فصل ۶: جمع‌بندی | ۱۴۱

سخن پایانی | ۱۵۳

پیوست‌ها | ۱۵۷

پیوست ۱: تأملاتی دربارهٔ روش و نظریه | ۱۵۹

پیوست ۲: جدول اطلاعات دانش‌آموختگان مورد مصاحبه (بی‌نام) | ۱۶۷*

پیوست ۳: جدول اطلاعات مدارس | ۱۷۱

منابع | ۱۷۳

مقدمه

«دقت داشته باشید که هدف مدرسه، کار کردن روی خانواده‌های اصیل است. هرچه رعایت این امر در شرایط فعلی کاری دشوار است، درعین حال باید مراقب باشید اصول آموزشی خود را در مورد خانواده‌های اصیل و دانش‌آموزان مستعد حفظ کنید. هوش دانش‌آموزان باید براساس دقیق‌ترین تست‌ها و علمی‌ترین سنجش‌ها معین شود و اصالت خانواده باید از راه گفت‌وگو با والدین و معرف‌ها معلوم گردد.»

علی اصغر کرباسچیان (بنیان‌گذار مدارس علوی و نیکان)

این جملات را یکی از بنیان‌گذاران مدارس غیرانتفاعی اسلامی در سخنرانی برای معلمان به زبان آورده و مهم‌ترین پیامی که به مخاطب منتقل می‌کند لزوم بسته بودن درهای این مدارس به روی عموم مردم است. عدم امکان ورود همهٔ افراد جامعه به چنین مدرسی، نوعی انحصار است و نابرابری جز محصول انحصار و طردشدن نیست. نتیجهٔ فضای انحصاری و بهره‌مندی از مزایایی که تحصیل در این مدارس برای دانش‌آموزان به همراه خواهد داشت، پرورش افرادی است که محرک نابرابری‌اند و این زمانی به مسئله‌ای قابل توجه تبدیل می‌شود که پسوند اسلامی آن‌ها، نسبت تاریخی و همیشگی میان عدالت و دین را یادآور می‌شود.

تجلیات بیرونی نظام ارزشی فراگرفته شده که در پوشش، آداب و عملکرد این افراد در عرصه اجتماعی هویدا است، باعث می‌شود تا بتوان علاوه بر نسبت دادن عنوان عام‌تر «نخبگان»، آن‌ها را مجموعه افرادی متعلق به یک طبقه خاص دانست که من با وام گرفتن واژه «تن‌آسا» (وبلن، ۱۳۸۳: ۸۸) از ولبن، از آن با عنوان طبقه «تن‌آسای دینی» یاد می‌کنم. زیرا راه‌یافتگان این مدارس نیز مطابق با تعریف بورديو از یک طبقه عینی، افرادی دارای مجموعه‌ای از ویژگی‌های مشترک یا ویژگی‌هایی عینیت‌یافته مشترک یا ویژگی‌هایی که به صورت ریختار طبقاتی جسمیت می‌یابند هستند؛ ویژگی‌های مشترکی که به واسطه جای گرفتن آن‌ها در شرایط وجودی همگون و مشابه شکل می‌گیرد، شرایطی که شرطی شدن‌های مشابهی را به آن‌ها تحمیل می‌کند و نظام‌های طبع و قریحه مشابهی به بار می‌آورد که می‌تواند عمل یا کردارهای مشابهی ایجاد کند (بورديو، ۱۳۹۱: ۱۵۲). در مورد دانش‌آموختگان مدارس غیرانتفاعی اسلامی می‌توان گفت که بخش مهمی از ویژگی‌های مشترکی که منجر به قرابت قابل توجه میان این افراد شده، تحت تأثیر تمول راه‌یافتگان به این مدارس در کنار تدین آن‌ها شکل گرفته است.

اما همانطور که ذهنیت افراد مستقل از زمینه اجتماعی نیست؛ مبتنی بر تأکید جامعه‌شناسی دین، دین‌داری بودن افراد نیز پدیده‌ای مستقل و بریده از جهان اجتماعی نیست. برقراری ارتباط دوسویه میان دین و زمینه اجتماعی که دین‌داری جز درون آن ممکن نیست، فهم این نکته را برای ما آسان می‌کند که «دین‌داری به رفتار دینی دین‌داران مربوط می‌شود و مرجع تعریف آن فارغ از دستورات و تعاریف دین، عمل بیرونی و بروزها و نمودهای عینی و بشری دستوره‌های دینی است، بنابراین متأثر از تغییر و تحولات اجتماعی و مقوله‌ای دائماً متغیر و تحول‌پذیر است» (مظاهری، ۱۳۸۷: ۱۹۴).

متغیر و تحول‌پذیر بودن دین‌داری و ارتباط دوسویه میان صورت‌های خاص دین‌داری با جایگاه اجتماعی افراد در جامعه، به این معنا است که از سویی انواع دیدگاه‌های دینی بر جنبه‌های مختلف زندگی اجتماعی به ویژه رفتار اقتصادی اثرگذار است و از سوی دیگر موقعیتی که افراد در جامعه اشغال کرده‌اند بر چگونگی افکار دینی و در نتیجه انتخاب شیوه «زیست دین‌دارانه» آنان، اثر می‌گذارد.

من در کاوش جهان ذهنی دانش‌آموختگان مدارس غیرانتفاعی اسلامی، علاوه بر تکیه

بر تجربه شخصی با ارائه توصیفی از باورداشت و تجربه مذهبی آن‌ها به عنوان نمونه‌ای از پیوند میان شیوه‌های گوناگون دین‌داری و گروه‌های خاص اجتماعی نشان می‌دهم که تعلق به طبقه «تن‌آسای دینی» که به معنای «تمول» این افراد درعین «تدین» آنها است، منجر به کنش‌هایی مخصوص به خود و به خصوص در عرصه زیست دینی، منجر به شکل‌گیری جلوه خاصی از دین‌داری شده است. جلوه‌ای خاص از دین‌داری که براساس آن مفاهیمی چون عدالت و نابرابری نیز معنا و مفهومی خاص می‌پذیرد و می‌توان از آن به عنوان آن قسم باورها، عواطف و ارزش‌های دینی یا اخلاقی یاد کرد که پشتوانه نظری اقسام نابرابری‌های اجتماعی در ساخت اجتماعی به حساب می‌آیند.

برای من که خود تجربه تحصیل در یکی از این مدارس را داشته‌ام، نشان دادن این که دانش‌آموختگان مدارس غیرانتفاعی اسلامی چه تجربه‌ای از مواجهه با دنیای خارج از مدرسه و چه درکی از مفهومی چون عدالت دارند، به معنی تلاش برای نشان دادن ردپای ویژگی ساختاری این مدارس در کنار شیوه خاص و رایج پرورش اجتماعی، در چنین فضایی است که به شکل‌گیری نظام ارزشی، تمایلات و ویژگی‌های مشترک دانش‌آموختگان این مدارس منجر گشته و باعث شده است تا آن‌ها در نهایت به گونه‌ای مشابه رفتار کرده و درک مشترکی از مفهومی چون عدالت بیابند. چرا که در درک افراد از «عدالت» آنچه واجد اهمیت است، فهم مبدأ چنین درکی است که اینجا، پیوندی ناگسستنی با تعلق به طبقه تن‌آسای دینی و نظام ارزشی این طبقه که از طریق مدرسه در آن‌ها درونی شده، خواهد داشت.